

Н. Я. ДЗЮБИШИНА ДРУКУЮЧИЙ ЧИ ДРУКУВАЛЬНИЙ?

У науково-технічній літературі поширені означення-терміни таких двох словотворчих типів, як *друкуючий* і *друкувальний* (тобто з формантами на **-ючий** та **-вальний**).

Сучасна мовна практика відбиває хитання щодо усталення подібних означень-термінів. У словниках, наприклад, натрапляємо на такі терміни: *апарат*—*букводрукуючий*, *зварювальний*, *промивальний*; *балка*—*підтримуюча*, *підкріплююча*, *роз'єднувальна*; *валик* — *подавальний*, *снувальний*, *шліфувальний*; *ванна* — *фіксуєча*, *формувальна*; *вантаж* — *зрівноважувальний*, *зрівноважуючий*; *головка* — *всмоктуюча*, *всмоктувальна*; *горно* — *випалювальне*, *нагрівальне*; *дія* — *детектуюча*, *розмагнічувальна*; *шар* — *фільтрувальний*, *фільтруючий*.

Із наведених прикладів видно, що словники часто подають форми на **-ючий**, **-вальний** як рівноправні. Крім того, на вибір форми значною мірою впливає традиція слововживання, тобто закріплення в мовній практиці термінологічного значення за однією з них. Така неусталеність, безумовно, суперечить природі термінів, оскільки термін, як спеціальна назва поняття, має бути насамперед точним і однозначним. Як бачимо, літературна норма слів названого типу перебуває у стані формування.

Зважаючи на рекомендації словників і практику сучасного слововжитку, можна говорити про певні тенденції щодо усталення згаданих термінів. Зокрема, помітне намагання розрізнити їх за значенням. Прикметники на **-вальний** характеризують предмет не тільки за виконуваною ним дією, але й підкреслюють його призначення як знаряддя дії. Словосполучення з такими означеннями можна, як правило, замінити на сполуку з підрядним означальним неозначено-особовим реченням, наприклад: *агрегат цементувальний*, тобто *агрегат*, яким *цементують*; *водопровід зрошувальний*, тобто *водопровід*, яким *зрошують*; *механізм навантажувальний*, тобто *механізм*, яким *навантажують*; *папір фільтрувальний*, тобто *папір*, яким *фільтрують*; *піч випалювальна*, тобто *піч*, в якій *випалюють*, і под.

У словосполученні із означенням на **-ючий** звичайно вказується ознака предмета за дією; цю конструкцію можна перетворити в підрядне означальне, означено-особове речення, пор.: *агрегат цементуючий* → *агрегат*, який *цементує*; *водопровід зрошуючий* → *водопровід*, який *зрошує*; *механізм навантажуючий* → *механізм*, який *навантажуює*; *папір фільтруючий* → *папір*, який *фільтрує*.

Такий принцип розрізнення значень застосовується, зокрема, в Російсько-українському фізичному словнику¹: *звукозаписывающий* — *звукозаписуючий*, *звукозаписувальний* (назначеніє); *намагничивающий* — *намагнічуючий*, *намагнічувальний* (назначеніє); *ориентирующий* — *орієнтуючий*, *орієнтувальний* (назначеніє); *увлажняющий* — *зволожуючий*, *зволожувальний* (назначеніє); *формирующий* — *формуєчий*, *формувальний* (назначеніє); а також у Словнику української мови² (хоч і не завжди послідовно): *бомбардувальний* — призначений для бомбардування; *винищувальний* — призначений для винищування кого-, чого-небудь; *дощувальний* — призначений для дощування; *з'єднувальний* — призначений для з'єднування чого-небудь; *змішувальний* — призначений для змішування чого-небудь з чимось.

Словам на **-вальний**, порівняно з означеннями на **-ючий**, властивий вищий ступінь абстрагування ознаки за дією. Пояснити це можна тим, що прикметники на **-ючий** (дієприкметникового походження) зберігають ще сильний зв'язок з власне дієприкметниками, які виражають не сталу характеристику предмета (як прикметники), а тимчасову, обмежену в часі.

Про вищий ступінь абстрактності ознаки в прикметниках на **-вальний** свідчать іменникові утворення з цим суфіксом — назви приладів і професій людей, пор.:

¹ Російсько-український фізичний словник. К., 1959.

² Словник української мови, т. 1-3. К., Наук. думка, 1970—1973.

бомбардувальник, зварювальник, змішувальник, ізолювальник, монтувальник, нагрівальник, реєструвальник, трамбувальник, цементувальник.

Отже, коли йдеться про надання переваги одному з означень, що входять до складу словосполучень-термінів (*апарат друкуючий* чи *друкувальний*), треба зважати на те, який відтінок при характеристиці предмета бажано підкреслити, а саме: *апарат друкуючий* — який друкує чи *апарат друкувальний* — яким друкують). Це семантичне розрізнення означень слід розцінювати не як правило без винятків, а як тенденцію, що намітилася в сучасній українській термінології.